

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2020.29.060>

УДК 347.453.031(438):(477)[304.444:001.6]

Юлія Вялова

канд. іст. наук, наук. співроб.

Інститут історії України НАН України

01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: vialova@history.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5849-4099>

СПРОБИ НАЛАГОДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ДІАЛОГУ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ: СПОДІВАННЯ ТА РЕАЛІЇ

У статті представлено та переосмислено спроби налагодження польсько-українського діалогу міжвоєнного двадцятиріччя у Другій Речі Посполитій.

Зроблено висновок, що за роки панування на західноукраїнських землях польська влада так і не спромоглася виробити якусь цілісну програму розв'язання «українського питання», натомість намагаючись насильницькими методами зламати опір українців. Загалом уся національна політика Польської держави міжвоєнного періоду характеризувалася невизначеністю, половинчастими рішеннями та несправедливими й жорстокими дискримінаційними заходами стосовно українців. З українського боку конструктивний діалог ускладнювала також пропаганда радикальних сил, які проголошували, що немає потреби шукати компромісу з поляками, а будь-які спроби порозуміння характеризували як «національну зраду». Національний екстремізм з обох сторін зумовлював подальше загострення стосунків, що вибухнуло, зокрема, Волинською трагедією 1943 р. У підсумку це призвело до радикалізації українського національного руху, послаблення Польської держави і згодом коштувало обом народам численних жертв унаслідок силового придушення національного розвитку українців і поляків, що тривало десятки років. Водночас, існує багато прикладів польсько-української співпраці інтелектуальних еліт міжвоєнного періоду, які не лише спостерігали та констатували, але і здійснювали практичні кроки в цьому напрямі.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, польсько-український діалог, «українське питання», міжвоєнний період.

Iuliia Vialova

PhD in History, Researcher

Institute of History of Ukraine

the National Academy of Sciences of Ukraine

4, Mykhailo Hrushevskiyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: vialova@history.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5849-4099>

ATTEMPTS TO ESTABLISH POLISH-UKRAINIAN DIALOGUE BETWEEN THE FIRST AND SECOND WORLD WARS: HOPES AND REALITIES

The article presents and rethinks the attempts to establish a Polish-Ukrainian dialogue in The Second Polish Republic between the First and Second World Wars.

The strategic partnership between Poland and Ukraine has been maintained for the last thirty years. The state of this bilateral relations remains one of the determining factors of regional stability, especially in the context of deterring external threats. The long and contradictory history of Polish-Ukrainian relations is not only the subject of emotional scientific discussions, but also plays the role of a factor that contributes to the growth of ideological and political confrontation, while influencing the current policy of both countries.

Interethnic relations in The Second Polish Republic continue to be interpreted differently by Polish and Ukrainian historians. In view of this, the search for and rethinking the facts of attempts to establish a Polish-Ukrainian dialogue between the First and Second World Wars is becoming especially relevant today.

It is concluded that during the years of domination in Western Ukraine, the Polish authorities have failed to develop a comprehensive program to resolve the “Ukrainian question”, instead trying to break the resistance of Ukrainian by force. In general, the entire national policy of the Polish state of the interwar period was characterized by uncertainty, half-hearted decisions and unjust and cruel discriminatory measures against Ukrainians. On the Ukrainian side, the constructive dialogue was also complicated by the propaganda of radical forces, which proclaimed that there was no need to seek a compromise with the Poles, and characterized any attempts at understanding as national treason. National extremism on both sides led to further aggravation of relations, which erupted, in particular, the Volyn tragedy of 1943. As a result, it led to the radicalization of the Ukrainian national movement, the weakening of the Polish state, and subsequently cost both nations numerous

casualties as a result of the violent suppression of the national development of Ukrainians and Poles that lasted for decades. At the same time, there are many examples of Polish-Ukrainian cooperation of intellectual elites of the interwar period, which not only observed and stated, but also took practical steps in this direction.

Keywords: *the Second Polish Republic, Polish-Ukrainian dialogue, Ukrainian question, interwar period.*

Стратегічне партнерство Польщі та України зберігається упродовж останніх тридцяти років. Стан цих двосторонніх відносин залишається одним із визначальних факторів регіональної стабільності, особливо в умовах стримування зовнішніх загроз. Довготривала та суперечлива історія польсько-українських взаємин є не тільки предметом емоційних наукових дискусій, але й відіграє роль чинника, який сприяє наростанню ідеологічного та політичного протистояння, впливаючи водночас на поточну політику обох держав. Міжнаціональні відносини у Другій Речі Посполитій продовжують по-різному інтерпретуватися польськими та українськими істориками. З огляду на це, особливої актуальності сьогодні набуває пошук та переосмислення фактів спроб налагодження польсько-українського діалогу міжвоєнного двадцятиріччя.

Народи Польщі та України віддавна приречені на сусідство. Тривалий досвід взаємних стосунків поляків та українців не можна, на жаль, назвати безхмарним. Імовірніше його можна назвати суперечливим, драматичним, а іноді і трагічним. Що ж стосується періоду 1920–30-х років, то характер польсько-українських відносин був радикалізований жорсткими катаклізмами Першої світової війни, переформатуванням кордонів Європи, українсько-польською (1918–1919 рр.) та польсько-радянською (1919–1920 рр.) війнами, що призвело до найтрагічніших наслідків для України — розділення її територій між декількома державами.

І хоча з перших днів відновлення незалежності України Польща стала стратегічним партнером та лобістом її інтересів на європейській політичній арені, сьогодні з сумом доводиться констатувати, що проблема польсько-українського порозуміння набуває особливої актуальності. Польсько-український «конфлікт пам'яті», який поглиблюється з 2014 р., породжує багато емоцій з обох сторін¹. Питання польсько-українського минулого все частіше перебирають на себе політики, журналісти та публіцисти, що аж ніяк не сприяє подоланню взаємних упереджень. «Залиште історію історикам» — цю тезу все частіше можна почути в інформаційному просторі.

Задля того, аби негативне минуле у стосунках не тяжіло над сучасниками, в історії необхідно шукати ті події, які виявилися для нас

об'єднуючими. А спільне в історії як України, так і Польщі — це тривала боротьба за свободу, у якій ми неодноразово опинялись в одних шансах. І тоді порозуміння досягалося досить швидко. Ба більше, періоди спільного існування виявлялися для обох народів захистом, який дозволяв зберегти своє місце в цій частині Європи, а також виявляли чимало гідних пам'яті та наслідування взірців співробітництва і взаємопідтримки.

Проблеми польсько-українських відносин міжвоєнного періоду неодноразово ставали об'єктом досліджень як вітчизняних, так і польських учених².

Перша світова війна та розпад великих імперій стали поштовхом для формування нових незалежних держав Центрально-Східної Європи. Події 1918–1921 рр. яскраво засвідчили всю складність польсько-українських суперечностей та надали поштовху до розгортання польсько-української боротьби за Східну Галичину, поклавши початок збройному польсько-українському конфлікту. Водночас склалася парадоксальна ситуація: польські політичні чинники в цей період виступили як вороги, так і як союзники українських визвольних змагань: від українсько-польської війни 1918–1919 рр., яка поховала Західно-Українську Народну Республіку³, до Угоди Пілсудський-Петлюра. Спробу військового співробітництва УНР із Польщею, а саме: підписаний 24 квітня 1920 р. Договір і Військову конвенцію, за умовами яких Польща залишала за собою території Східної Галичини і Західної Волині, Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини, ніяк не можна було назвати рівноцінним союзом. І. Лисяк-Рудницький зазначав, що «Польсько-український альянс 1920 р. настав у час, коли Україна вже була виснажена після трьох років революції та громадянської війни. Варшавський договір не був партнерством між рівними: він радше встановлював польський протекторат над Україною»⁴. Західноукраїнське населення та політичні партії не сприйняли й не визнали рішення уряду УНР про залишення цих земель у складі Польщі. Для них це означало продовження непримиренної боротьби за незалежність, а Польща, за таких умов, виступала «агресором» і «загарбником»⁵.

І. Лисяк-Рудницький виділяє три важливі епізоди польсько-українських взаємин 1917–1921 років. Перший — національно-культурна автономія польської меншості в Україні в 1917 р. Другий — польсько-українська війна за Східну Галичину 1918–1919 рр. Третій — союз між Польщею Ю. Пілсудського та Україною С. Петлюри проти Радянської Росії 1920 р.⁶

У жовтні 1920 р. Польща уклала перемир'я, а згодом, 18 березня 1921 р., Ризький мир з РСФРР і УСРР, за яким українські землі було поділено між Польщею й більшовицькою Росією. Концепція польсько-української співпраці зазнала «випробування Ригією»⁷. Поляки поступи-

лися українською незалежністю, визнавши 18 березня 1921 р. Радянську Україну як самостійну державу, натомість отримавши, окрім Галичини (Східна Галичина була анексована Польщею після рішення Ради послів Антанти 15 березня 1923 р.), Холмщину з Підляшшям та західні частини Волині й Полісся. Дійсна причина того, чому Ю. Пілсудський дав згоду на перекреслення в Ризькому мирному договорі своєї федераційної концепції і прийняв концепцію польського націоналістичного табору, для його сучасників була незрозумілою. Проте в колах пілсудчиків ширилася думка, що Ю. Пілсудський уважав Ризький договір епізодом, який триватиме недовго, бо: «Польща неодмінно прийде до нової війни проти Советів. Ю. Пілсудський вбачав у Ризькому договорі «перепочинок» для Польщі. Насправді ж той договір став «перепочинком» для Москви, яка приготувалась для підпорядкування собі Польщі, що прийшло під час і після Другої світової війни»⁸.

В історії польсько-українських взаємин 1921 рік займає особливе місце. Після закінчення українсько-польської війни 1918–1919 рр. вище керівництво Польщі виступило з ініціативою порозуміння й упродовж кількох місяців намагалось нав'язати переговори з українським представництвом. Йдеться про так звану «Місію Тита Войнаровського»⁹. Це була одна з перших спроб налагодити хоч якийсь діалог на тлі ескалації конфлікту за Східну Галичину. У серпні 1921 р. польський уряд звернувся до Т. Войнаровського¹⁰ бути посередником у польсько-українському діалозі. Польська сторона була готова на дуже широкий жест, запропонувавши Є. Петрушевичу широку автономію Східної Галичини в рамках польської держави. На думку більшості дослідників, така поведінка польської сторони була викликана намаганням відтягнути увагу українців від вирішення галицької проблеми на міжнародному рівні й навряд чи польська сторона виконала би ці обіцянки. Проте галицькі політики розуміли, що справа відокремлення Галичини є міжнародною проблемою, а перенесення її в рамки польської держави (визнання автономії) автоматично виводить цю проблему в площину польської політики «доконаних фактів». Пропозицію поляків українці відкинули, сподіваючись, що Антанта вирішить східногалицьке питання на їхню користь. Є. Петрушевич заявив, що уряд ЗУНР не може вести переговори із поляками відносно майбутнього Східної Галичини, оскільки ця територія перебуває під владою головних держав Антанти, і лише вони можуть вести такі перемовини¹¹. Ця подія займає особливе місце в історії польсько-українських взаємин, адже це був перший випадок, коли польське керівництво виступило з ініціативою порозуміння й упродовж кількох місяців намагалось нав'язати переговори з українським представництвом.

Однак із погляду сьогодення мусимо констатувати ще один прикрий факт. Уряд ЗУНР (диктатор Є. Петрушевич і Міжпартійна Рада в Гали-

чині) плекав ілюзії щодо допомоги Заходу (Антанти та світового співтовариства в обличчі Ліги Націй) при вирішенні галицької справи на міжнародній арені. Попри потужний спротив українців, 14 березня 1923 р. Рада послів країн Антанти визнала Східну Галичину частиною Другої Речі Посполитої. Своєю чергою, польський уряд зобов'язувався забезпечити національним меншинам усі права та можливості вільного розвитку й надати Галичині автономію, але цих обіцянок так ніколи і не виконав.

З цього часу політика польської держави щодо Галичини дещо змінилася. Польський уряд і суспільство свідомо ігнорували «українське питання», намагаючись насильницькими методами інкорпорувати українські землі (українці складали 16% від усього населення та проживали на більше, ніж на 38% території країни)¹². Польсько-українські відносини перетворилися на одні з найскладніших у Другій Речі Посполитій.

Після входження західноукраїнських земель до складу Польської держави особливого значення набула VII стаття Ризького договору. Вона передбачала, що українці в Польщі мають право, у межах внутрішнього законодавства, культивувати свою мову, створювати й підтримувати свої школи, розвивати свою культуру, безперешкодно влаштовувати життя церкви й вільно виконувати релігійні обряди¹³. Найвища Рада мирної конференції у Парижі від 25 червня 1919 р. постановила тимчасово віддати Східну Галичину під польське управління (на 15–20 років) за умови надання їй автономії, яка визначиться спеціальним договором Польщі з країнами Антанти, а також проведення плебісциту, дата якого буде визначена згодом. Польський уряд взяв на себе односторонні зобов'язання забезпечити своїм національним меншинам усю повноту політичних і громадянських прав¹⁴. Історія на знає умовного способу, але можна припустити, що виконання Польщею міжнародних зобов'язань щодо Галичини уможливило б розв'язання українсько-польських суперечностей на тому етапі.

Натомість польська влада почала розглядати приєднання Східної Галичини проявом політики «доконаних фактів», поступово скріплюючи це приєднання державно-правовими фактами. 1 вересня 1921 р. було ліквідовано інститут намісництва й запроваджено єдиний для всієї держави поділ на воєводства. Галичину було поділено на Львівське, Станіславівське, Тернопільське і Краківське воєводства. Цим територіям було надано офіційну назву — Малопольща Східна. Щоби збільшити чисельність поляків у краї, що було важливим аргументом для переконання світової громадськості про його польський характер, до Львівського воєводства були приєднані західні повіти з переважно польським населенням: колишні західногалицькі — Кольбушовський, Кросненський, Лан-

цутський, Нісковський, Пшеворський, Жешувський, Стрижевський і Тарнобжеський повіти та східногалицький — Бжозовський¹⁵. 29 травня 1923 р. кураторією львівського шкільного округу було видано розпорядження про заборону називати «українським» населення Західної України. 5 жовтня 1923 р. цю заборону підтвердило міністерство освіти Польщі¹⁶. Варто наголосити, що всі ці події почали відбуватися задовго до остаточного вирішення на міжнародній арені питання приналежності Східної Галичини.

Перші роки після польсько-української війни І. Кедрин-Рудницький назвав часом двостороннього несприйняття¹⁷. Серед українців побутовало переконання, що Східна Галичина є частиною Української держави, яка тимчасово перебуває під польською окупацією. Ці переконання стали причиною невизнання українцями польської адміністрації, невиконання законів Другої Речі Посполитої. На практиці це вилилося в ігноруванні українським населенням загального перепису населення 1921 р., бойкотом парламентських виборів у 1922 р. та відкиданням закону про самоврядування від 26 вересня 1922 р. Подібні дії українського суспільства ґрунтувалися на прагненні національної незалежності й подальшої боротьби за реалізацію цієї мети.

Українці зазнавали дискримінації у сфері освіти й мовних прав. Урядове зобов'язання організувати окремий Український університет так ніколи й не було здійснене. У липні 1924 р. міністр релігійних визнань і публічної освіти С. Грабський ініціював ухвалення Сеймом закону, згідно з яким більшість українських шкіл були перетворені на «утраквістичні» з перевагою польської мови.

«Українське питання» у Другій Речі Посполитій мало дуже складний політичний, соціальний та релігійний характер. На думку польських дослідників, польсько-українські відносини міжвоєнного часу поділено на чотири періоди. Перший — період формування взаємовідносин, позначений прикордонними суперечками (1918–1923 рр.). Другий — період формування ідеологічних, політичних та освітніх відносин між двома народами (1923–1929 рр.). Третій — період «умиротворення» та одночасно польсько-української напруженості (1930–1935 рр.). Четвертий — період пошуку шляхів компромісу і, водночас, недовіри, викликаних ситуацією на міжнародній арені (1936–1939 рр.)¹⁸.

У міжвоєнний період національна політика Другої Речі Посполитої коливалася навколо двох програм — національної асиміляції, пропагованої табором народової демократії («ендеків»), яка проголошувала, що роль суверена в незалежній державі повинен виконувати польський народ, та програми державної асиміляції, яка взамін на лояльність до держави схильна була надати національним меншинам, що мешкали в

Польщі, значну культурну та національну автономію¹⁹. Національна асиміляція корінного населення в польському середовищі реалізовувалася методами економічної, політичної, ідеологічної і культурно-освітньої дискримінації українців²⁰. Табір народової демократії здійснював шовіністичну політику ополячення Східної Галичини й Західної Волині по-слідовно й безкомпромісно, за допомогою жорстких репресій та переслідувань. «Польща для поляків!» — було основним гаслом цього політичного табору.

Маючи на меті побудову держави лише для польської нації, теоретики і практики «ендеції» боролися з усім, що суперечило їхнім планам. Цій меті було підпорядковане завдання повної колонізації української меншини. На практиці національні демократи виходили з того, що єдиною державною мовою може бути виключно польська, а державним навчальним закладом — польськомовний²¹. Українські культурно-освітні та господарські установи могли створюватися лише власними силами. Рівність перед законом усіх жителів держави, проголошена в Конституції, стосувалася лише лояльних до держави громадян. Шляхом зміни національної структури та впливу польської культури планувалося досягти асиміляції українців. Обґрунтовуючи необхідність асиміляції слов'янських народів, лідер Національної демократії С. Грабський стверджував, що Польща повинна стати національною державою, оскільки з федеративним устроєм вона проіснує не більше кількох десятків років²².

Прихильниками концепції державної асиміляції були політики та публіцисти, пов'язані з політичним табором, зібраним навколо Ю. Пілсудського²³. Ця концепція також відома в науковій літературі як «прометеїстська»²⁴. У 1921–1922 рр. у соціалістичних колах вона природно замінила застарілу «федералістичну» концепцію. Прометеїстська ідея народилася на початку 1920-х років серед еміграційних еліт поневолених Росією націй. У центрі була концепція співпраці поневолених націй СРСР із Польщею заради боротьби за політичну незалежність. Прометеїстська програма була продовженням нереалізованої «федералістичної» концепції Ю. Пілсудського²⁵. Вона передбачала допомогу східним сусідам, а також всім народам, поневоленим тепер уже Радянською Росією, у створенні незалежних держав, але ж не зачіпаючи кордонів Другої Речі Посполитої. «Польський прометеїзм — це комплекс ідейних інтересів польської політичної думки, що переймається проблемою визволення поневолених народів на Сході і особливо в Росії (СРСР)»²⁶, — писав В. Бончковський, палкий пропагандист ідей «прометеїзму». Однак Західну Україну прихильники цього табору вважали споконвічною польською територією, хоча й визнавали, що тут проживає українське населення. Цій концепції було властиве принципове протиріччя: з одного боку, вона виступала на

підтримку самостійної України, а з іншого — знищувала для України всі шанси на самостійність. Питання приналежності західноукраїнських земель було тим наріжним каменем, на якому закінчувалося «українофільство» прихильників цієї концепції. Вона так і залишилася політичним проєктом, не знайшовши реалізації у реальному житті, і взагалі — національна політика майже всіх урядів Другої Речі Посполитої була постійним пошуком компромісу між двома вищезгаданими концепціями та реаліями, в яких довелося функціонувати цій державі²⁷.

Польсько-українські взаємини протягом усього міжвоєнного періоду були напруженими, а в окремі роки набували особливої гостроти. Найяскравішими проявами польсько-українського протистояння на західноукраїнських землях стали саботажна кампанія українських радикальних сил (Української Військової Організації, з кінця 20-х років — Організації Українських націоналістів) та репресивна акція польської влади проти українського населення, проведена восени 1930 р. на теренах південно-східних воєводств (так звана «пацифікація»)²⁸.

Політика санації після 1926 р. посилила диференціацію українського політичного життя, в якому активізувалися радикальні націоналістичні тенденції, особливо після утворення у 1929 р. Організації українських націоналістів (ОУН). ОУН зробила ставку на «революційний сценарій визволення України з-під більшовицької окупації і польського панування». У польській історіографії та частині польського суспільства прийнято вважати причиною національної ворожнечі появу ідеології «інтегрального» націоналізму, яку втілювали в життя УВО, а потім ОУН. Проте наука не знає іншого способу пояснення подій, як розгляд їх у ланцюгу причинно-наслідкових зв'язків, коли кожна подія (причина) призводить до іншої (наслідок). У цьому разі не ідеологія спровокувала протистояння, а навпаки, тодішня ситуація не могла не провокувати радикальних націоналістичних настроїв. Ба більше, українські націоналісти мали яскравий приклад для наслідування — польський націоналізм²⁹.

Польські урядові кола стверджували, що «пацифікація» була відповіддю на терористичні акції ОУН. Однак антидержавний терор на тому етапі ніяк не можна назвати масовим. Засади колективної відповідальності та методи, застосовані до мирних громадян, аж ніяк не можна було назвати притаманними демократичній державі. Імовірніше «пацифікація» мала зворотній ефект — мирним громадянам було прищеплено радикалізм та переконання про неможливість співіснування з режимом, який *de facto* ґрунтувався на безправ'ї³⁰. Події «пацифікації» отримали міжнародний резонанс і незабаром стали предметом розгляду в Лізі Націй. Розгляд скарги українців Галичини тривав до січня 1932 р., але завер-

шився рішенням, у якому основну провину за «пацифікацію» було покладено на українців³¹.

Події 1930 р. виявили цілковиту неспроможність польської правлячої еліти вирішити «українське питання». Свідченням цього була непослідовність у діях урядів — від спроб політичного розв'язання проблеми до репресивних заходів.

Польсько-українська конфронтація в цей час досягла найвищого напруження за весь міжвоєнний період. Саме на цей період припадають дві спроби налагодження польсько-українського діалогу. Однією з них було клопотання митрополита А. Шептицького з метою припинення «пацифікації». Друга — переговори Української Парламентської Репрезентації з Безпартійним Блоком співпраці з урядом. Було порушено питання про арешти відомих українських діячів, закриття українських освітніх товариств, а загалом йшлося про можливість «зміни дотеперішньої політики уряду в українських справах»³². Українські пропозиції зводилися до надання автономії для трьох воєводств Східної Галичини, матеріального відшкодування збитків за «пацифікацію», звільнення з-під арешту політичних в'язнів. Проте, польська сторона зажадала від української сторони заяви про лояльність до Польщі, відкликання скарги до Ліги Націй — тобто нав'язувалася принизлива та неприйнятна для українських громадян формула порозуміння: спочатку поступки — потім реформи. Переговори закінчилися нічим, так як і чергова спроба польсько-українського порозуміння. Вбивство 29 серпня 1931 р. одного з головних ідеологів політики «прометеїзму» й найактивнішого прибічника польсько-українського порозуміння Т. Голувки припинило розмови про польсько-українську «нормалізацію», ще більше загострило національне протистояння в Галичині, але водночас і привернуло увагу польського суспільства до «українського питання».

Найвизначнішу роль у польсько-українському зближенні відіграв заснований 1932 р. місячник (згодом — тижневик) «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (1932–1938), редагований В. Бончковським. За словами самого редактора, це видання «постало з крові Голувка»³³. Часопис мав на меті впливати на польську громадську думку, аби довести, що українці спроможні бути рівноправними партнерами в суспільно-політичному житті. Таким польським діячам і публіцистам, як Леон Василевський, Марцелі Хандельсман, Станіслав Стемповські, Станіслав і Ян Папроцькі, брати Олександр і Адольф Бохенські, Юзеф Лободовський, Станіслав Лось, він давав змогу пропагувати на своїх сторінках політичну програму, яка закладала основи для перебудови польсько-українських взаємин у дусі конструктивної співпраці. «Biuletyn Polsko-Ukraiński» був присвячений найболючішому питанню Другої Речі Посполитої — українському — і

ставив за мету залагодити польсько-українське протистояння в суспільстві, пропагуючи новий стиль польсько-українських стосунків. З української сторони на сторінках «Бюлетеня» виступали такі особистості українського політико-культурного середовища, як Мирон Кордуба, Володимир Кубійович, Богдан Лепкий, Роман Смаль-Стоцький, Сергій Хруцький та ін.

Із першого ж числа автори часопису демонстрували своє ставлення до українсько-польських відносин крізь призму «прометеїстського руху», мета якого — створення об'єднання визволених народів, що разом із Польщею захищатимуть свої терени від Росії³⁴. Редакція часопису не акцентувала увагу на зв'язках з органами державної влади і створювала ліберальну атмосферу на його шпальтах. Аналіз змісту цього часопису показує, що його редактори вирішили, насамперед, впливати на польську громадську думку, щоб переконати її в тому, що українці можуть бути партнерами в політичному житті, а їхній культурний доробок може зацікавити багатьох поляків. З іншого боку, часопис мав переконати українців у щирості польських намірів щодо ідеї незалежної України та сприяти створенню атмосфери взаємної довіри і ґрунту для співпраці українських національних сил із пілсудчиками³⁵. Часопис давав змогу пропагувати українську справу самим українцям і в такій формі, в якій окремі публіцисти вважали за доречне, а також заклав міцний фундамент для подальшої розбудови польсько-українського діалогу в ХХ столітті. «Biuletyn Polsko-Ukraiński» серед багатьох інших періодичних видань мав найбільший вплив на формування громадської думки міжвоєнної доби, на розвиток і поглиблення польсько-українського культурного діалогу, на утвердження практики міжнаціональної комунікації³⁶. Після опублікування в 1937 році статті В. Бончковського «Йдемо до нової Хмельниччини», що містила в собі критику національної політики урядів Другої Речі Посполитої, за рекомендацією військового міністерства, видання було ліквідоване³⁷.

1930 р. у Варшаві було створено єдину державну українську наукову інституцію — Український Науковий Інститут, який очолював Олександр Лотоцький³⁸. Поява цього закладу відбулася з ініціативи польського уряду, у зв'язку із побоюванням кардинальних кроків української громади у справі створення українського університету³⁹. На цей крок влади істотний вплив мала природа польських советологічних досліджень наприкінці 1920-х років. Український науковий інститут проіснував близько дев'яти років і видав понад п'ятдесят томів праць⁴⁰.

Ще раніше, одразу після травневого перевороту 1926 року, завдяки позиції Т. Голувка, новий імпульс розвитку дістав Інститут дослідження національних справ у Варшаві⁴¹. З 1931 року його очолив Л. Василев-

ський⁴². Свого часу ідея створення згаданого вище Українського Наукового Інституту полягала у протидії радянському принципіві «П'ємонту» і підтримці гасел «прометеїзму», а також у поглибленні співпраці й діалогу українських і польських вчених на рівні інституційного співробітництва між Українським Науковим Інститутом й Інститутом дослідження національних справ. Інститут дослідження національних справ збирав та аналізував статистичну інформацію про національні меншини, вивчав «економічне підґрунтя української справи в Польщі», провадив етнологічні дослідження, одним із завдань було теоретичне розв'язання національних проблем Другої Речі Посполитої⁴³. Звичайно, Інститут не міг оминати польсько-української проблематики, тому 1933 року було створено Комісію для дослідів над польсько-українським питанням (під головуванням проф. М. Хандельсмана). 1934 року під грифом цієї комісії та інституції було видано книжку Леона Василевського «Українська справа як міжнародне питання»⁴⁴. Дослідницька й видавнича діяльність Комісії, семінари й лекції у її рамках сприяли поширенню знань про зв'язки між двома народами протягом віків, а також допомагали долати закорінені стереотипи⁴⁵.

Не можна обійти увагою діяльність Волинського воєводи Генрика Юзевського⁴⁶, який намагався втілити в життя так званій «волинський експеримент», теоретичною та ідеологічною основою якого була концепція прометеїзму та Варшавська угода 1920 р.⁴⁷ Зміст програми Юзевського визначався спробами започаткувати польсько-українське порозуміння та співпрацю, підтримкою проурядових українських сил в особі колишніх соратників Симона Петлюри, які після поразки революції осіли у Волинському воєводстві, та активною боротьбою з будь-якими противниками польської влади. Ефективною формою польсько-української співпраці воєвода вважав створення змішаних за національним складом громадських організацій, які мали охопити всі сфери суспільно-політичного життя. Генрик Юзевський намагався втілити в життя ліберальну ідею польсько-українського порозуміння з метою інтеграції регіону до складу Другої Речі Посполитої. Ця політична концепція знаходила чимало критиків як серед українців, так і серед поляків, тому ліберальна модель не мала шансів на реалізацію у міжвоєнний період. У квітні 1938 р. «волинський експеримент» було згорнуто.

Слід визнати, що більшість польських діячів, які з розумінням ставилися до української проблеми, визнавали той факт, що українцям у Другій Речі Посполитій живеться краще, ніж у багатьох інших державах. Так, наприклад, один із речників польсько-українського порозуміння граф Ян-Станіслав Лось⁴⁸ указував на те, що: 1) Польща не винна в тому, що у 1918–1920 рр. не постала незалежна Україна; 2) будь-яка зміна

нинішнього status quo Польщі буде для українців «лиховісною»; 3) у разі поразки Польщі «до більшовицького котла влетить та єдина гілка українського народу, яка може вважати, що збудує майбутнє своєму народові на засадах європейської і християнської цивілізації»; 4) українці в будь-якому разі зобов'язані підтримувати зовнішню політику Польщі; 5) якщо українці не можуть мати своєї держави, то чи не краще, щоб у Польщі їх було якнайбільше; 6) в інтересах українців кращим є пересунення ризького кордону на схід⁴⁹.

Врегулювати українсько-польські взаємини шляхом порозуміння в умовах конкретної історичної ситуації виявилось неможливим також і через так звану «нормалізацію», якої було досягнуто влітку 1935 р.⁵⁰ Звісно, вона деяким чином призвела до поліпшення культурного й економічного становища українців у Польщі, але радикально на ситуацію не вплинула⁵¹. Дослідники однак стійкі в тому, що «нормалізація» 1935 р. була тактичним кроком, а не принциповою угодою, вона не користувалася популярністю як у польському, так і українському таборі. Наголошується також на тому, що угода була укладена на словах, тому і майбутнє її залежало від доброї волі обох сторін; існувало хибне уявлення польських політиків про неготовність і незрілість української спільноти до самостійного державного творення; невміння українських політичних лідерів своєчасно і реально оцінити тогочасну внутрішню та міжнародну політичну ситуацію й переорієнтувати власну тактику⁵².

Слід зауважити, що після смерті начальника держави Ю. Пілсудського 1935 р. польська державна політика щодо національних меншин дедалі більше радикалізувалася. Військові чинники, вбачаючи в національних меншинах загрозу обороноспроможності країни у випадку імовірної війни, лобювали посилення репресивної політики. На Гуцульщині й Лемківщині влада підтримувала сепаратистські рухи місцевих культурних груп у складі українського етносу. Як і в попередніх випадках, польська сторона вкотре не дотрималася даного слова. Домовленості про вживання назви «українець» в офіційній документації, зупинення лемківської політики, збільшення представництва українців у місцевому самоврядуванні тощо залишилися на папері⁵³.

З другої половини 1930-х років погляди польських військових остаточно взяли гору. Почалася репресивна політика «повернення до польськості» українського й білоруського населення «кресів», і, водночас, 1938 року під тиском згори подав у відставку волинський воєвода Г. Юзефський, тим самим підписуючи вирок стратегії територіально обмеженої «державної асиміляції» українців⁵⁴.

Напередодні Другої світової війни більшість українського політикуму була готова до нормалізації стосунків за умови, що польська влада мала

би визнати українців як окрему спільноту з усіма правами, а також їх автономію на етнічних теренах. Однак польські шовіністичні кола зайняли непримиренну позицію щодо українців, що, своєю чергою, призводило до наростання національно-визвольного руху та конфронтації між польською владою та українськими політичними силами. Загострення міжнародної обстановки напередодні Другої світової війни змусило керівництво країни перейти до політики «зміцнення польськості», про дані українцям обіцянки було забуто. За висловом польського історика Р. Тожецького, «в Західній Україні зіткнулися між собою два націоналізми — український і польський, а керівники націй з обох сторін не хотіли і не зуміли реалістично оцінити міжнародної ситуації і небезпеки, яка з неї випливала»⁵⁵.

Спроби українсько-польського порозуміння міжвоєнного періоду не призвели до якихось відчутних результатів, і були імовірно винятком із правил. Шанси на тривке польсько-українське порозуміння залишилися невикористаними з вини як польської, так і частково української сторони. Зближенню не завжди сприяли й численні ініціативи, що виникали в середовищі інтелектуалів, діячів культури й духівництва — надто домінувала в тогочасному суспільному житті політика⁵⁶. Коротко охарактеризувати цей складний період в історії двох народів можна словами І. Кедрина-Рудницького: «спробу порозуміння з поляками у двадцятирічному періоді післяверсальської Польщі зліквідувала польська національна політика — польський уряд і польське суспільство, насамперед у тих п'яťох південносхідних воєводствах, що їх заселяло автохтонне українське населення, проти якого перманентну війну вели місцеві польські організації, підтримувані всіма органами державної адміністрації»⁵⁷.

За майже двадцять років панування на західноукраїнських землях польська влада так і не спромоглася виробити якусь цілісну програму вирішення «українського питання», натомість намагаючись насильницькими методами зламати опір українців. Загалом уся національна політика Польської держави міжвоєнного періоду характеризувалася невизначеністю, половинчастими рішеннями та несправедливими й жорстокими дискримінаційними заходами стосовно українців⁵⁸. З української сторони, конструктивний діалог ускладнювала також пропаганда радикальних сил, які проголошували, що немає потреби шукати компромісу з поляками, а будь-які спроби порозуміння характеризувалися як «національна зрада». Покладалися також примарні надії на можливість поліпшення свого становища за допомогою міжнародних інституцій. Історія довела помилковість крайніх націоналістичних позицій з обох боків. Національний екстремізм зумовлював подальше загострення стосунків, що вибухнуло, зокрема, Волинською трагедією 1943 р. і згодом коштувало обом народам

численних жертв внаслідок силового придушення національного розвитку українців і поляків, що тривало десятки років⁵⁹.

Водночас, саме у міжвоєнний період з'явилися перші паростки конструктивної польсько-української співпраці, які вже у наступні десятиліття принесли свої плоди у вигляді сучасного польсько-українського діалогу. Національним елітам обох країн доведеться ще довго працювати над усвідомленням спільної культурної спадщини та історичної долі. Від цього великою мірою буде залежати віднайдення обома країнами свого власного місця не тільки в Європі, але й у всьому світі.

Кожен народ має право на своє розуміння історії. Слід визнати: українці мають право на свою історичну пам'ять, а поляки — на свою. Не потрібно дозволяти використовувати історичні факти для політичних маніпуляцій, або ж зосереджуватись на пригадуванні спільних образ. Перед Україною, Польщею та Європою загалом стоять сьогодні серйозніші виклики, на яких і слід зосереджуватися політикам. А історію — залишити історикам.

¹ Кононьчук В. Політика України щодо Польщі. Погляд з Варшави. *Українська призма*. Фонд імені Фрідріха Еберта. Листопад 2018. С. 6. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14966.pdf>

² Швагуляк М. Польсько-український конфлікт на зламі 20–30-х рр. ХХ ст.: Проблеми історіографії. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 1996. Вип. 48. С. 53–61. Його ж. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Праці історично-філософської секції*. Львів, 1997. Т. ССХХІІ. С. 111–145; Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.; Красівський О.Я. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків. Львів: Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 416 с. Його ж. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ: УАДУ, 1998. 302 с.; Гудь Б.В. Українці — поляки: хто винен? У пошуку першопричин українсько-польських конфліктів першої половини ХХ ст. Львів, 2000. 192 с.; Його ж. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ — першої половини ХХ ст. Львів, 2006. 448 с.; Його ж. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. Харків: Акта, 2011. 472 с.; Алексієвєць Л. Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926. Тернопіль, 2006. 448 с.; Віднянський С.В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці. *Український історичний журнал*. 2003. № 2. С. 39–55; Комар В.Л. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 5. С. 120–128; Його ж. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej: 1922–1926. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1979. 392 s.; Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1989. 468 s.; Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław–Warszawa–

Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. 234 s.; Koko E. Wolni z wolnymi: Polska Partia Socjalistyczna wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 1991. 234 s.; Paruch W. Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej: Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1926–1939). Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1997. 424 s.; Mikulicz S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. Warszawa: Książki wiedza, 1971. 315 s.; Paruch W. Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005. 749 s.

³ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998.

⁴ Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки: тязар історії. *Історичні есе*: В 2 т. Том І. Київ: Основи, 1994. С. 102.

⁵ Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. Львів, 1999. С. 54–59.

⁶ Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки: тязар історії. *Історичні есе*. Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 102.

⁷ Bruski J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). Kraków 2000. P. 153–165.

⁸ Кедрин І. Життя — події — люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк: Червона калина, 1976. С. 136–137.

⁹ Швагуляк М. До історії українсько-польських переговорів у 1921 році. Місія Тита Войнарівського. *Записки НТШ. Історико-філологічна секція*. Львів, 1997. С. 126–147.

¹⁰ *Войнарівський-Столобут Тит Євген* (16.02.1856–21.02.1938) — економіст, громадський діяч, греко-католицький священник. Депутат Державної ради у Відні від Української національно-демократичної партії (1907–1911). Почесний доктор економічних наук Української господарської академії в Подєбрадах. Засновник парцеляційного товариства «Земля» і Земельного іпотечного банку, голова товариства «Сільський господар» у Львові (1929–1935), заступник голови Хліборобської палати (1934–1936). Один із найближчих соратників митрополита Андрея Шептицького. Див. докладніше: Стеблій Ф.І. Войнарівський-Столобут Тит Євген. *Енциклопедія історії України*: У 10 т. Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1: А–В. С. 603; Шевченко О. Громадська діяльність Тита Войнарівського. *Український історичний журнал*. Київ, 2008. № 2 (479) (бер.–квіт.). С. 86–91.

¹¹ Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ. 1998. С. 233.

¹² Wasilewski L. Istotna liczba Ukraińców w Polsce. *Sprawy Narodowościowe*. 1927. T. 1. No. 3. S. 228–236.

¹³ Документи внешней политики СССР. Т. 1–21. Москва: Госполитиздат. 1957. Т. 3. С. 626–627.

¹⁴ Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ, 1998. С. 126–130; Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Wrocław. 2004. S. 392–397.

¹⁵ Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ. 1998. С. 156.

¹⁶ Kuczerepa M. Polityka narodowościowa Drugiej Rzeczypospolitej wobec Ukraińców w latach 1919–1939. *Україна — Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків*. Варшава, 1998. С. 31.

¹⁷ Kedryn I. Ewolucja stosunków polsko-ukraińskich. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. 1936. No. 25. S. 257.

¹⁸ Marszał M. Ugodowa polska myśl polityczna wobec Ukrainy i Ukraińców 1918–1939. *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*. Pod.red. Marka Maciejewskiego, Macieja Marszała, Mirosława Sadowskiego. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2014. S. 450.

¹⁹ Репринцев В. Україна в польських зовнішньополітичних доктринах. *Українська державність у ХХ столітті (Історико-політологічний аналіз)*. Київ: Політична думка, 1996. С. 149.

²⁰ Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. С. 337–338.

²¹ Kuczerera M. Polityka narodowościowa Drugiej Rzeczypospolitej wobec Ukraińców w latach 1919–1939. *Україна — Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків*. Варшава, 1998. С. 31–32.

²² Grabski S. Narod i państwo. Lwow, 1922. S. 9–10.

²³ Баран З.А. Нові аспекти зовнішньої політики міжвоєнної Польщі: міжморська концепція. *Вісник Львівського університету*. Львів, 1996. С. 81–90.

²⁴ Комар В.Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.

²⁵ Корнат М. Прометеїзм — польська візія перебудови Східної Європи (1921–1939). *Україна Модерна*. № 6 (17). 2010. С. 134.

²⁶ Wączkowski W. Grunwald czy Piławce. Warszawa, 1935. S. 25.

²⁷ Баран З.А. Українське питання в політиці польських партій міжвоєнного періоду (1918–1939). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1995. Вип. 30. С. 62–68.

²⁸ Швагуляк М. «Пацифікація». Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. Львів, 1993. С. 10–23.

²⁹ Зашкільняк Л. Огляд проблем спільної (важкої) історії українців і поляків ХХ століття. [Електронний ресурс]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/oglyad-problem-spilnoi-vazhkoj-istorii-ukraintsiv-i-polyakiv-khkh-stolittya>; Ісаєвич Я. Холмсько-Волинська трагедія, її передумови, перебіг, наслідки. *Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади*. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2003. С. 22.

³⁰ Ісаєвич Я. Холмсько-Волинська трагедія, її передумови, перебіг, наслідки. *Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади*. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2003. С.23.

³¹ Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. С. 475.

³² Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1991. Т. ССXXII. С. 133.

³³ Wączkowski W. Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich: Biuletyn Polsko-Ukraiński. *Niepodległość: Rocznik*. Nowy York; Londyn. Т. XIX (1986). S. 119.

³⁴ Радишевський Р. «Biuletyn polsko-ukraiński» в історії українсько-польського діалогу культур. *Київські полоністичні студії*. Т.ХVIII. Київ, 2011. С. 10.

³⁵ Комар В.Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. С. 274.

³⁶ Кравченко С.І. Періодичні видання Польщі 20–30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. С. 324.

³⁷ Leon Wasilewski. Drogi porozumienia. Wybór pism. Wybor dokonała, wstępem i przypisami opatrzyła Barbara Stoczewska. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2001. S. 182.

³⁸ Потульніцький В.А. Український науковий інститут у Варшаві (1930–1939). *Український археографічний щорічник*. Нова серія. Київ, 1999. Вип. 3–4. С. 356–369.

³⁹ Комар В.Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. С. 250–251.

⁴⁰ Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. 1932. № 2 (2). S. 44–46; Портнов А. Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939). Харків: ХІФТ, 2008. С. 159–162.

⁴¹ Działalność Instytutu Badań Spraw Narodowościowych 1921–1926. Warszawa, 1936. 49 s.; Рубльов О.С. Інститут досліджень національних справ. *Енциклопедія історії України*: В 5 т. Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2005. Т. 3. С. 485–486.

⁴² Leon Wasilewski. Piłsudski jakim go знаłem. (Ze wstępem Andrzeja Friszke). Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2013. S. 94.

⁴³ Działalność Instytutu Badań Spraw Narodowościowych 1921–1926. Warszawa, 1936. S. 8; Kornat M. Sowieologia i studia wschodoznawcze w Polsce międzywojennej. *Zeszyty Historyczne*. 2000. T. 140. S. 63–68.

⁴⁴ Портнов А. Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939). Харків: ХІФТ, 2008. С. 173.

⁴⁵ Інститут дослідження національних справ організував лекції українських вчених: С. Томашівського — «Десять літ українського питання в Польщі» (12 червня 1929 р.); М. Кордуби — «Польсько-українські стосунки у Х–ХІІІ ст.» (15 грудня 1933 р.). Див. докладніше: Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі. Переклад стенограми відчиту, уладженого Інститутом дослідів національних справ у Варшаві 12.IV.1929. Львів, 1929. 48 с.

⁴⁶ Юзевський Ян-Генрик (06.08.1892–23.04.1981) — польський державний діяч Другої Речі Посполитої, історик, художник. Міністр внутрішніх справ (1929–1930; 1930–1930). Волинський воєвода: 1928–1929 і 1930–1938. Лодзинський воєвода: 1938–1939. Відомий як автор так званого «Волинського експерименту». Один з ініціаторів утворення Волинського українського об'єднання. У своїй політиці прагнув залучити місцевих українців до державного життя Другої Речі Посполитої шляхом розширення їхньої участі в центральних та місцевих органах влади і, особливо, в самоуправлінні та кооперації. Див. докладніше: Józewski H. Zamiast pamiętnika. *Zeszyty Historyczne*. 1981. Z. 60. S. 73; Крамар Ю.В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. С. 138–146; Medrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. 203 s.; Замість щоденника. Генрик Юзевський; пер. Юлії Васейко; вступ. ст. Миколи Кучерепа; післяслово Марека Запура; за заг. і наук. ред. Миколи Кучерепа. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 168 с.; іл.

⁴⁷ Кучерепа М. З історії українсько-польського порозуміння на Волині (1921–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 27. С. 122–135.

⁴⁸ Лось Ян Станіслав (21.10.1890–14.01.1974) — польський політик, дипломат, публіцист, історик, речник польсько-українського порозуміння. Один із співтворців врегулювання польсько-українських відносин у Другій Речі Посполитій — політики «нормалізації» 1935–1938 рр., автор проєкту надання автономії Східній Галичині («Східній Малопольщі»). Див. докладніше: Рубльов О.С. Лось Ян-Станіслав. *Енциклопедія історії України*: У 10 т. Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2009. Т. 6: Ла–Мі. С. 274–275; Юрчук О. Українське питання у політичній публіцистиці та діяльності польського консерватора Яна Станіслава Лося (1918–1939). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2003. Вип. VII. С. 379–388.

⁴⁹ Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.). Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. С. 254.

⁵⁰ 1935 року найбільша легальна українська політична сила — Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО) уклала «нормалізаційну» угоду з поляками. Див. докладніше: Зашкільняк Л. Генеза і наслідки українсько-польської нормалізації 1935 р. *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. Toruń, 1997. С. 431–454.

⁵¹ 26 листопада 1935 р. на засіданні президії Ради Міністрів Польщі були представлені «українські постулати», що мали скласти програму-мінімум для платформи нормалізації. Поступки Польщі в «українському питанні» обмежувалися дозволом на вживання в офіційній мові терміну «український» нарівні з «руський», встановленням двомовних польсько-українських написів на державних установах, створенням кафедри української літератури у Львівському університеті. Див.: Зашкільняк Л. Генеза і наслідки українсько-польської нормалізації 1935 р. *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. Toruń, 1997. С. 431–454; Швагуляк М. Українці і Польська держава: між конфронтацією та порозумінням (кінець 1920-х — 1935 роки). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2003. Вип. 38. С. 368–405.

⁵² Футала В. Українсько-польські взаємини у другій половині 1930-х рр.: підсумки і перспективи дослідження. *Геноцид України у ХХ столітті. Україна під окупаційними режимами: історичні реалії та постколоніальний синдром. Матеріали третьої Міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 4–5 квітня 2014*. Львів, 2015. С. 130–138.

⁵³ Швагуляк М.М. Суспільно-політична ситуація на Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. *Записки наукового товариства Шевченка: праці історико-філософської секції*. Т. ССХХІІ. Львів, 1991. С. 110–145.

⁵⁴ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1997. S. 223–234.

⁵⁵ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993. S. 266.

⁵⁶ Стемпень С. Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу. *Польсько-українські студії*. Редкол.: Я. Ісаевич (голова) та ін. Київ, 1993. Т. 1: Україна — Польща: Історична спадщина і суспільна свідомість: Матеріали Міжнар. наук. конф., Кам'янець-Подільський, 29–31 трав. 1992 р. С. 221.

⁵⁷ Кедрин І. Життя — події — люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк, вид-во «Червона калина», 1976. С. 271.

⁵⁸ Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.). Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. С. 235.

⁵⁹ Рубльов О.С. Національне питання в II Речі Посполитій. *Національне питання в Україні ХХ — початку ХХІ ст.: Історичні нариси*. Київ: Ніка-Центр, 2012. С. 280.

REFERENCES

1. Aleksiiets', L. (2006). *Pol'scha: utverzhennia nezalezhnoi derzhavy 1918–1926*. Ternopil' [in Ukrainian].
2. Bączkowski, W. (1935). *Grunwald czy Piławce*. Warszawa [in Polish].
3. Bączkowski, W. (1986). Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich: Biuletyn Polsko-Ukraiński. *Niepodległość: Rocznik*, 19, 119 [in Polish].
4. Baran, Z.A. (1996). Novi aspekty zovnishn'oi polityky mizhvoiennoi Pol'schi: mizhmors'ka kontseptsiiia. *Visnyk L'viv's'koho universytetu*, 81–90 [in Ukrainian].
5. Baran, Z.A. (1995). Ukrain's'ke pytannia v politytsi pol's'kykh partii mizhvoiennoho periodu (1918–1939). *Visnyk L'viv's'koho universytetu*, 30, 62–68 [in Ukrainian].

6. Bruski, J. (2000). *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainńskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*. Kraków [in Polish].
7. Chojnowski, A. (1979). *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich [in Polish].
8. *Dokumenty vneshnej polityky SSSR*. (1957). (Vol. 3). Moskva [in Russian].
9. *Działalność Instytutu Badań Spraw Narodowościowych 1921–1926*. (1936). Warszawa [in Polish].
10. Futala, V. (2015). Ukrain's'ko-pol's'ki vzaiemyny u druhij polovyni 1930-kh rr.: pidsumky i perspektyvy doslidzhennia. *Henotsyd Ukrainy u XX stolitti. Ukraina pid okupatsijnymy rezhymamy: istorychni realii ta postkolonial'nyj syndrom. Materialy tret'oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. L'viv, 4–5 kvitnia 2014. L'viv, 130–138 [in Ukrainian].
11. Heťmanchuk, M.P. (2008). *Mizh Moskvoiu ta Varshavoiu: ukrains'ke pytannia u radians'ko-pol's'kykh vidnosynakh mizhvoiennoho periodu (1918–1939 rr.)*. L'viv: Vyd-vo Natsional'noho universytetu L'vivs'ka politekhnika, 2008 [in Ukrainian].
12. Grabski, S. (1922). *Narod i państwo*. Lwow [in Polish].
13. Hud', B.V. (2011). *Ukrains'ko-pol's'ki konflikty novitn'oi doby: etnosotsial'nyj aspekt*. Kharkiv: Akta [in Ukrainian].
14. Hud', B.V. (2000). *Ukraintsi — poliaky: kto vynyen? U poshuku pershoprychyn ukrains'ko-pol's'kykh konfliktiv pershoi polovyny XX st*. L'viv [in Ukrainian].
15. Hud', B.V. (2006). *Zahybel' Arkadii. Etnosotsial'ni aspekty ukrains'ko-pol's'kykh konfliktiv XIX — pershoi polovyny XX st*. L'viv [in Ukrainian].
16. Hud', B., & Holubko, V. (1999). *Nelehka doroha do porozuminnia. Do pytanntia genezy ukrains'ko-pol's'kohoho vijs'kovo-politychnoho spivrobitnytstva 1917–1921 rr*. L'viv [in Ukrainian].
17. Isaievych, Ya. (2003). Kholms'ko-Volyns'ka trahediia, ii peredumovy, perebih, naslidky. *Volyn' i Kholmschyna 1938–1947 rr.: pol's'ko-ukrains'ke protystoiannia ta joho vidlunnia. Doslidzhennia, dokumenty, spohady*. L'viv: Instytut ukrainoznavstva imeni I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
18. Józewski, H. (1981). Zamiast pamiętnica. Henryk Józewski. *Zeszyty Historyczne*, 60, 71–79 [in Polish].
19. Kedryn, I. (1936). Ewolucja stosunków polsko-ukraińskich. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*, 25, 2–7 [in Polish].
20. Kedryn, I. (1976). *Zhyttia — podii — liudy. Spomyny i komentari*. N'iu-Jork: Chervona kalyna. [in Ukrainian].
21. Koko, E. (1991). *Wolni z wolnymi: Polska Partia Socjalistyczna wobec kwestii ukrainskiej w latach 1918–1925*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański [in Polish].
22. Komar, V.L. (2011). *Kontseptsiiia prometeizmu v politytsi Pol'schi (1921–1939 rr.)*. Ivano-Frankivs'k: Misto NV [in Ukrainian].
23. Komar, V.L. (2001). Ukrain's'ke pytanntia v politytsi uriadiv Pol'schi (1926–1939 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 5, 120–128 [in Ukrainian].
24. Konon'chuk, V. (2018). Polityka Ukrainy schodo Pol'schi. Pohliad z Varshavy. *Ukrains'ka pryзма. Fond imeni Fridrikha Eberta*. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14966.pdf> [in Ukrainian].
25. Kornat, M. (2010). Prometeizm — pol'ska viziia perebudovy Skhidnoi Yevropy (1921–1939). *Ukraina Moderna*, 6 (17), 134 [in Polish].
26. Kornat, M. (2000). Sowietologia i studia wschodoznawcze w Polcce międzywojennej. *Zeszyty Historyczne*, 140, 63–68 [in Polish].
27. Kramar, Yu.V. (2015). *Zakhidna Volyn' 1921–1939 rr.: natsional'no-kul'turne ta relihijne zhyttia: monohrafiia*. Luts'k [in Ukrainian].

28. Krasivs'kyj, O.Ya. (1998). *Skhidna Halychyna i Pol'scha v 1918–1923 rr. Problemy vzajemovidnosyn*. Kyiv: UADU [in Ukrainian].
29. Krasivs'kyj, O.Ya. (2000). *Halychyna u pershij chverti XX st.: Problemy pol's'ko-ukrains'kykh stosunkiv*. L'viv: Vyd-vo LFUADU [in Ukrainian].
30. Kravchenko, S.I. (2009). *Periodychni vydannia Pol'schi 20–30-kh rokiv XX stolittia u svitli suspil'no-kul'turnykh protsesiv mizhvoiennoi doby: literaturna komunikatsiia, pol's'ko-ukrains'kyj dialoh*. Luts'k [in Ukrainian].
31. Kuczerepa, M. (1998). *Polityka narodowościowa Drugiej Rzeczypospolitej wobec Ukraińców w latach 1919–1939. Ukraina — Pol'scha: vazhki pytannia. Materialy II mizhnarodnoho seminaru istoriykiv*. Varshava [in Polish].
32. Kuczerepa, M. (2015). *Z istorii ukrains'ko-pol's'koho porozuminnia na Volyni (1921–1939). Ukraina: kul'turna spadshyna, natsional'na svidomist', derzhavnist', 27, 122–135* [in Ukrainian].
33. Lysiak-Rudnyts'kyj, I. (1994). *Pol's'ko-ukrains'ki stosunky: tiahaj istorii. Istorychni ese. (Vol.1)*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
34. Lytvyn, M. (1998). *Ukrains'ko-pol's'ka vijna 1918–1919 rr.* L'viv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
35. Marszał, M. (2014). *Ugodowa polska myśl polityczna wobec Ukrainy i Ukraińców 1918–1939. Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski [in Polish].
36. Medrzecki, W. (1988). *Województwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk [in Polish].
37. Mikulicz, S. (1971). *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Książki wiedza [in Polish].
38. Papierzyńska-Turek, M. (1979). *Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej: 1922–1926*. Kraków: Wydawnictwo Literackie [in Polish].
39. Paruch, W. (2005). *Myśl polityczna obozu pilsudczykowskiego 1926–1939*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. [in Polish].
40. Paruch, W. (1997). *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej: Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu pilsudczykowskiego (1926–1939)*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. [in Polish].
41. Pisuliński, J. (2004). *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*. Wrocław [in Polish].
42. Portnov, A. (2008). *Nauka u vyhnnani: Naukova i osvittnia diial'nist' ukrains'koi emihratsii v mizhvoiennij Pol'schi (1919–1939)*. Kharkiv [in Ukrainian].
43. Potul'nyts'kyj, V.A. (1999). *Ukrains'kyj naukovyj instytut u Varshavi (1930–1939). Ukrains'kyj arkhieohrafichnyj schorichnyk. Nova seriia, 3–4, 356–369* [in Ukrainian].
44. Radyshevsk'kyj, R. (2011). *Biuletyn polsko-ukraiński v istorii ukrains'ko-pol's'koho dialohu kul'tur. Kyivs'ki polonistychni studii, 18, 10–18* [in Ukrainian].
45. Repryntsev, V. (1996). *Ukraina v pol's'kykh zovnishn'opolitychnykh doktrynach. Ukrains'ka derzhavnist' u XX stolitti (Istoryko-politolohichnyj analiz)*. Kyiv: Politychna dumka [in Ukrainian].
46. Rubl'ov, O.S. (2005). *Instytut doslidzhen' natsional'nykh sprav. Entsyklopediia istorii Ukrainy. (Vol. 3)*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
47. Rubl'ov, O.S. (2009). *Los' Yan-Stanislav. Entsyklopediia istorii Ukrainy. (Vol. 6)*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
48. Rubl'ov, O.S. (2012). *Natsional'ne pytannia v II Rechi Pospolytij. Natsional'ne pytannia v Ukraini XX — pochatku XXI st.: Istorychni narysy*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

49. Shevchenko, O. (2008). Hromads'ka diial'nist' Tyta Vojnarovs'koho. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 2, 86–91 [in Ukrainian].
50. Shvahuliak, M. (1997). Do istorii ukrains'ko-pol's'kykh perehovoriv u 1921 rotsi. Misiia Tyta Vojnarovs'koho. *Zapysky NTSH. Istoryko-filolohichna sektiia*. L'viv [in Ukrainian].
51. Shvahuliak, M. (1993). *Patsyfikatsiia. Pol's'ka represyvna aktsiia u Halychyni 1930 r. i ukrains'ka suspil'nist'*. L'viv, 1993 [in Ukrainian].
52. Shvahuliak, M. (1996). Pol's'ko-ukrains'kyj konflikt na zlami 20–30-kh rr. XX st.: Problemy istoriohrafii. *Problemy slov'ianoznavstva*, 48, 53–61 [in Ukrainian].
53. Shvahuliak, M. (1997). Suspil'no-politychna sytuatsiia u Zakhidnij Ukraini na pochatku 30-kh rokiv XX st. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka. Pratsi istorychno-filosofs'koi sekti*, 222, 111–145 [in Ukrainian].
54. Shvahuliak, M. (2003). Ukraintsi i Pol's'ka derzhava: mizh konfrontatsiieu ta porozuminniam (kinets' 1920-kh — 1935 roky). *Visnyk L'vivs'koho universytetu*, 38, 368–405 [in Ukrainian].
55. Steblij, F.I. (2003). Vojnarovs'kyj-Stolobut Tyt Yevhen. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol.1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
56. Stempen, S. (1993). Poliaky j ukraintsi v II Rechi Pospolytij: sprobha dialohu. *Pol's'ko-ukrains'ki studii* (Vol.1). Kyiv [in Ukrainian].
57. Tomashivs'kyj, S. (1929). *Desiat' lit ukrains'koho pytannia v Pol'schi. Pereklad stenohramy vidchytu, uladzenoho Instytutom doslidiv natsional'nykh sprav u Varshavi 12.IV.1929*. L'viv [in Ukrainian].
58. Torzecki, R. (1989). *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Kraków: Wydawnictwo Literackie [in Polish].
59. Torzecki, R. (1993). *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*. Warszawa [in Polish].
60. Ukraïnski Instytut Naukowy w Warszawie. (1932). *Biuletyn Polsko-Ukraïnski*, 2, 44–46 [in Polish].
61. Vidnyanskyj, S.V. (2003). Ukrains'ke pytannia v mizhvoiennij Pol'schi: osnovni problemy j napriamky naukovykh doslidzhen' u suchasnij vitchyznianiij istorychnij nauksy. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 2, 39–55 [in Ukrainian].
62. Wasilewski, L. (2001). *Drogi porozumienia. Wybór pism. Wybor dokonala, wstepem i przypisami opatrzyła Barbara Stoczewska*. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej [in Polish].
63. Wasilewski, L. (1927). Istotna liczba Ukraińców w Polsce. *Sprawy Narodowościowe*, 3, 228–236 [in Polish].
64. Wasilewski, L. (2013). *Piłsudski jakim go znałem. (Ze wstępem Andrzeja Friszke)*. Warszawa: Muzeum Historii Polski [in Polish].
65. Yurchuk, O. (2003). Ukrains'ke pytannia u politychnij publitsystytsi ta diial'nosti pol's'koho konservatora Yana Stanislava Losia (1918–1939). *Drohobyt's'kyj kraieznavchyy zbirnyk*, 7, 379–388 [in Ukrainian].
66. Yuzevs'ky, H. (2017). *Zamist' schodennyka*. Luts'k: Vezha-Druk [in Ukrainian].
67. Zashkil'niak, L. (1997). Heneza i naslidky ukrains'ko-pol's'koi normalizatsii 1935 r. *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. Toruń [in Ukrainian].
68. Zashkil'niak, L.O., & Krykun, M.H. (2002). *Istoriia Pol'schi: Vid najdavnishykh chasiv do nashykh dniv*. L'viv [in Ukrainian].
69. Zashkil'niak, L. (2020). *Ohliad problem spil'noi (vazhkoj) istorii ukraintsv i poliakiw XX stolittia*. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/oglyad-problem-spilnoi-vazhkoj-istorii-ukraintsv-i-polyakiv-khkh-stolittya> [in Ukrainian].